

64913

64.913

2.02.

100

Zsolt Béla:

Ars scribendi

vagy

az időszérű

ujságírásról

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

2.001.84/1

Ars scribendi

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Zsolt Béla:

Ars scribendi

v a g y

a z i d ő s z e r ű

u j s á g í r á s r ó l

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

2.0.3

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

64913

Engedjék meg, hogy ezt az alkalmat mindenekelőtt felhasználjam arra, hogy ünnepeljem Karl von Ossietzkyt, a Nobel-békedíj idei nyertesét, akiben ötévi várfogság és internálótábor után a megfélemlíthetetlen, megfizethetetlen s még stilisztikai megalkuvásra sem hajlandó ujságírói tollat avatta örök példává és jelképpé a világ jobbik öntudata és lelkiismerete. Vigasztaló és buzdító, hogy van egy másik Európa is, amely a szellemet és a szellemi ember csökönyös bátorságát és etikai tisztaságát történelmi jelentőségű erkölcsi tüntetésként és tiltakozásként szegez szembe azzal az Európával, amelyben a szellem a valaha gondolkozó és ítélkező emberi fejből a bakancsba bujtatott lábfejbe költözött. Karl von Ossietzky a békéért és a szabadságért szenvedett a drótsövénnyel mögött s a béke és a szabadság hősi és mártíri szolgálatáért emelték a nemzetközi szellemi és erkölcsi hierarchia magas rangjára. Ha jól tudom, ő az egyetlen ujságíró, aki megkapta a Nobel-díjat — az egyetlen közíró, aki végeredményében aktuális jelentőségű és értékű publicisztikai tevékenységével írói és emberi magatartása révén örök dolgok közé szőtte be hírét. Karl von Ossietzky nem a legbrilliansabb stilisztája a német irodalomnak és ujságírásnak. Nem kecses és hajlékony, nem csillogtatja

írásaiban a világirodalom kifejezésbeli erudíciójának eredményeit. A szó szoros értelmében még csak nem is mester-ségbeli és minden, csak nem homo aestheticus. Karl von Ossietzky egy keleteurópai junker nehézkességével, egy boche darabosságával és dísztelenségével írta le mondatait, amelyek nem végződtek frappáns poentekben, csak tény-állításokban és számonkérésben. Karl von Ossietzkynek nem az volt a célja, hogy megmutassa, hogy pillanatnyi hangulataiban és pillanatnyi szeszélyei vagy személyi érdekei szerint milyennek látja a világot, hanem az anyaggyűjtés és a kritika szenvedélyességével, a természettudós vagy a térképész módjára végére akart járni, hogy milyen a világ, amelyben élünk s amelyben élni hovatovább lehetetlen. Karl von Ossietzky kevesebbre becsülte a művészetet, mint a valóságot és sokkal kevesebbre becsülte az írói halhatatlanságot, mint egy ismeretlen katonaköteles fiatal-ember halálraítélt életét. S végül — Karl von Ossietzky kevesebbre becsülte a tollat, mint a célokat és ügyeket, amelyeket szolgált vele. Nem hitte, hogy a toll öncélú szépség, mint a páva farktolla s azt sem hitte, hogy a hang öncélú, mint a fülemüle éneke. Karl von Ossietzky cselekedett a tollal — a finom esztétának bizonyára alantas és méltatlan fegyvert csinált belőle az igazi fegyver ellen, amely mellett csodálatosképpen a legtöbb esztéta és a fülemüle-stiliszta mindjárt több enyhítő körülményt talál, sőt többnyire megtalálja benne azt a nagyságot és szépséget is, amelyet megénekelni és dícsérni a költőhöz nem méltatlan. Karl von Ossietzky hangja nem volt hajlékony, árnyalatos és fülbemászó, mint a toll tenoristáié! Olyan rekedt és rémült kiáltás volt, mint az átlagemberé a nézőtérén, amikor

kigyullad a színház s kitör a pánik s csak a tenorista nem veszi észre, mert szívére tett kézzel s kifordított szemgolyóval tovább énekel, abban a tragikomikus meggyőződésben, hogy a magas cé fontosabb, mint az emberek, akik a tűzbe lökdösik egymást. Kétségtelen, hogy a magas cé is értéke az emberi életnek, — de szerintem a tenoristának ez a részvétlen gőgje és közönye az égő színházban viaskodó emberrel szemben még a carusói színvonalon sem megbocsátható — hát még akkor, ha vidéki színházban szenved valaki a nerói szerepet! Az olasz fasiszta énekes-szindikátusban negyvenezer tenoristát tartanak nyilván — minden olasz falura jut egy köpcös úr, aki manirjaiban megtévesztően utánozza Carusót. De ez az utánzóképeség még nem jogosít fel arra a pretenzióra, hogy valaki a falzettjeinek több respektust követeljen, mint a végveszélyben lévők jajkiáltásának, a homerosi legkutyább gyomor üvöltő korgásának és a gályarabok művészietlen, de hátborzongató énekének. Legalább Goethe legyen, akit hidegen hagy a francia forradalom, — de az a tény, hogy valakit hidegen hagy az emberiség embertelen sorsa, önmagában senkit sem avat Goethévé. Aki Karl von Ossietzky banális pacifizmusát és szabadságszeretetét abból a finnyásan esztetikus szempontból értékeli, hogy a békét akarni és a szabadságot követelni öreg zszurnalisztikai közhely, attól a legkevesebb, amit megkövetelhetünk, hogy ezekkel a közhelyekkel szemben alkosson olyan szuverén költői világot, amely annak ellenére, hogy a nem mindennapi ember kicsinyes és pillanatnyi világa, azt a szépséget, azt a törvényszerűséget, azt az örök emberit, istenit vagy ördögöt őrzi meg a mindennapi embernek is, amely időtől, tértől, politikától, az emberiség

pillanatnyi sorsától független. Horácius legyen, aki lekonkurálja Mucius Scaevolát. A Faustot írja meg, aki lefricskázza Heinét és Börnét. A zseni a régi fogalmak szerint azt fejezte ki, amit kora még csak homályosan tudott és sejtett és ami korán túl volt ugyan, de utólag félelmetesen egyszerűnek és általánosnak tűnt — ám nem avatott senkit sem zsenivé, ha valaki kora tudatával és érzéseivel szemben úgy őrizte meg szellemi függetlenségét, hogy lefricskázta és kigúnyolta a közhelyeket, amelyek a nagy tömegek elementáris gondolkodását és közérzését fejezték ki.

Karinthy remek alakja, a Hátbizony János jut eszembe, aki a Bethlen-kormány alatt így kuruckodott: „Megmondom én, uram, ha betörik is a fejemet érte, hogy ez a Bethlen egy csodálatos, egy nagyszerű, egy ragyogó talentum kérem, ha felakasztanak is érte, akkor is kimondom.“ Külön pecche volt Hátbizony Jánosnak, írja Karinthy, hogy a Bethlen-kormány alatt senkit sem akasztottak fel a vakmerőségért, hogy Bethlent csodálatosnak, nagyszerűnek és ragyogónak merete mondani. Ha valaki elegánsabban, originálisabban, csiszoltabban és fölényesebben is mondja ki haláltmegvető szókimondással azt, ami a hatalmon levők imperatív véleménye a hatalomból kirekesztettek véleményével szemben — ez a „művészi“ póz még nem menti meg attól, hogy morálisan egy oldalra kerüljön azokkal, akik laza kommuniké-stílusban bérért írják le ugyanezt. Nem, Karl Ossietzky nem volt jó alkalom, hogy az esztéták és a stiliszták rajta csiszolják tökéletesebbé jelzőiket és fordulataikat! Ossietzkyért lelkesedni itt és most lehet romantikus magatartás. Lehet, hogy naív és közönséges lelkendezni, mert a brutális eszközökkel legyőzött szabadság- és békegondolat

annyi vesztett csata után egyszer világraszóló erkölcsi diadalt aratott és inkább a tehetetlen düh, mint a szégyen pirosságával festette meg a marconák sorozatos győzelemhez szokott képét. Lehet, hogy gyerekes regényesség örülni a fizikailag tehetetlen, de erkölcsileg erős rehabilitálásának — de ezzel a regényességgel szemben áll a másik műfaj: a másik oldalon a testet öltött rémregény, amelynek fejezeteit nemcsak fegyverrel vagy bértollal írják, hanem akarva-akaratlan frivolságból és cinizmusból is! Az esztétika legnagyobb ellenségei, a könyvégető barbárok, gyakran éppen azoktól kapnak támogatást és igazolást, akik annyira egyedülvalónak tartják a művészetet, hogy mélyebben fel vannak háborodva, amikor a könyvet égetik, mint amikor magát az író! Az én ujságíró-hősöm s a jobbik, másik Európáé sokkal inkább az a Karl von Ossietzky, akinek nemcsak ahhoz volt emberi bátorsága, hogy az emberiségnek békét és szabadságot követeljen, de ahhoz is volt írói bátorsága, hogy ne tessenek az esztétáknak és a stilisztáknak s hogy ugyanazokat a laposágokat írja le, amelyeket az ember mond az uccán, vagy a lövészárokbán, a boltban és a kávéházban, vagy a kültelki szükséglakásban. Az én ujságíró ideálom az az Ossietzky, aki nem volt esztéta, de végtelen esztétikai felháborodásból tartotta rútnak a gyilkos és szennyes háborút és végtelen esztétikai undorból tartotta rútnak a börtönt, amellyé a társadalom a szabadság hijján akkor is átalakul, ha ólomkamráit maga Sansovino építette! Az ujságíró legelsőbbrendű feladata, hogy amennyire tőle telik, cselekvésre használja fel a tollát. Az az ujságíró, aki nem abból indul ki, hogy az írás hasznos és hatásos eszköze az elviselhetetlen emberi együttélés megjavításának, ne olyan papírra írjon, amelyet

minden reggel azoknak kézbesít a posta, akiknek az élet egyre elviselhetetlenebb s akik az ujságírótól, ha már változtatni nem tud, legalább a távoli fényjelet várják, amit a viharban vergődő hajó a világítótoronytól. Az ujságírónak, ha nem tud cselekedni, legalább azt a feladatot kell vállalnia, hogy azoknak, akik a hullámvölgyben már nem is hisznek a szárazföld létezésében, jelt adjon, hogy ha távol is, ha nehezen elérhetően is, de van még part. Akik nem tudják magukat azonosítani a társadalom ügyeivel-bajaival, akiknek, ahogy Cocteau írta, az írás és a művészet csak: azt jelenti, hogy narcizismusból és egyéni kokettségből, „százszor százféleképpen elkerüljék a megszokás jégkörmeit,“ — azok írjanak pergamentre vagy vessék márványba vagy ércbe műveiket, de ne írjanak az ujságpapírra, amely rongyból és csontból készült, olyan anyagokból, amelyekről az esztéta finnyásan befogja orrát és undorral elfordul, amelyeket a finom művész fintorogva megvet! De a rongy azoknak a kiszolgáltatott millióknak egyenruhája, akik nem öltötték fel a pártegyenruhát s a csont azoknak a csontja, akik meghaltak a munka, a szociális nyomorúság, a béke és a szabadság lompos és művészietlen banalitásaiért.

Ezerszer inkább hősöm az az ujságíró, aki ha nem követheti Ossietzky példáját s nem írhat és szenvedhet a békéért és a szabadságért, akkor küzd a hurokvágány ellen, vagy a villanytarifaemelés ellen, hogy a körzetébe eső társadalmi réteg akármilyen tizedrangú nyavalyáján könnyítsen. Ezerszer inkább az ujságíró kleinarbeiter, aki napról-napra kanapépörökbe fogja a hatalmon levőket, az adóért, a korrupcióért, a protekcióért, a közigazgatási erőszakért, mint az az ujságíró-arisztokrata, aki pontosan az ujságot választja

ki annak az álláspontjának proklamálására, hogy egy jelző, egy ötlet, vagy egy műemlék fontosabb neki, mint az olvasónak és pereputtyának élete és halála. A kis tiltakozót és purifikálót, a hivatali kisistenekkel, megyei kiskirályokkal és a falusi basákkal pörlekedő ujságírókat is felemelte a világ jó lelkiismerete Ossietzky kitüntetésével, mert ezt a törpe *sakált* is ugyanaz a láz tartja megszállva, ami Ossietzkyt fűtötte. Én ezt az ujságírókat ünnepelem, ezt a nyugtalan, szenvedélyes, rosszmodorú, fegyelmezetlen, arrogáns s mégis alázatos közembert, akinek ugyanaz a hitvallása az írásról, ami Darányi miniszterelnöknek a kormányzásról: ujságírónak lenni annyi, mint szolgálni. Szolgálni, de nem a rabszolgatartókat, hanem a kiszolgáltatottakat. A másik típust, amely erre a szolgálatra nem hajlandó, amely művészi szuverénitásának jegyében és halhatatlansága védelmében felmentette önmagát a háborús szolgálat alól, értékeljék azok, akik gondtalanságukban és veszélyezetlenségükben megengedhetik maguknak ezt a fényűzést. Én Ossietzkyt ünnepelem, aki elsősorban nem a német stílust, hanem a német ember életviszonyait akarta tökéletesíteni s aki csillogó jelzőivel nem művészi splendid isolation-jét akarta dokumentálni, hanem jelzői szurkos fáklyaival jelezte a félelmetesen közeledő végzet eljövételét, amely ime itt áll a kapuk előtt. Karl von Ossietzky nem vonult el az elefáncsonttoronyba: a szöges drótot választotta s ha el is árulta a kegyes írástudókat a tehetetlen tudatlanoknak, nem tudta elárulni az embertelenségnek az embert és az emberiséget. Karl von Ossietzky, az írástudók árulója, vádlott és fogoly volt öt éven keresztül és még esztéta szórakozottságból sem lett hamis tanuja a gyengék és kicsinyek keresztrefeszítésének,

a legszörnyűbb justizmordnak, amely Krisztus keresztre-feszítése óta az emberiségben megrendítette isteni eredetébe vetett hitét.

Amint hogy nemzedékünk gyerekkorában a század elején a felnőttek a dajkamesével együtt plántálták belénk a bukottakhoz, a szenvedőkhöz, a kicsinyekhez és az elnyomottakhoz való regényes és érzelmes vonzódást. Magukat a mesehősöket is, a Babszem- és Borsszemjankókat, az óriásokat gúzsba kötő manókat s a Hamupipókékból lett királykisasszonyokat ennek a kultusznak népies és gyermeki változatai formálták. A mesében mindig a gyengébb és a kisebb maradt felül: erkölcsi okból, mert igaza volt az erősebbel szemben, vagy szellemi okból, mert eszesebb és ügyesebb volt, mint hatalmas, esetlen ellenfele. S nemcsak a lelkes ifjúság, de az esztéta is, ha a Dávid-Góliát konfliktusban állást kellett foglalnia, magátólértetődően Dávid-párti volt. A XIX. század eszményei és hagyományai még elevenen hatottak, a polgári és népi forradalmak s a kis nemzetek szabadságharcai Európa polgárságának, fiatalságának és írástudóinak szívügyévé váltak. Byron elég finom ember volt, de elesett az ozmán világbirodalom ellen vívott görög függetlenségi harcban, a cári Oroszországgal szabadságáért küzdő Lengyelország csatatereire a kontinens majd minden népe elküldte szabadságszerető írástudóit, a magyar Dávid szabadságharcából az osztrák Góliát ellen nemcsak a lengyel Bem és Dembinszky s a környező középeurópai népek liberálisai, de az angol Guyon is kivette a részét. A magyar emigráció Garibaldi oldalán segítette megszületni az olasz egységet, Anglia fejedelemeként fogadta a száműzött Kos-

suthot és megvetéssel s az ucca ütlegeivel a diktátor Haynaut. Erősnek lenni s az erővel zsarnokian visszaélni gyűlöletes szégyen volt e korban: az elbukottnak, ha jó ügyért bukott el, sokkal nagyobb volt a tekintélye, mint a sortűzzel, akasztófával és drótsövénnyel fenntartott aktív tekintélyi hatalomnak. A kor a materializmus laikus szellemiségének uralma alatt állott, de tulajdonképpen kevés keresztényibb kor akad nála a világtörténelemben. Ez a kor még tudott áldozatot hozni elveszett ügyekért is s lángolni a megbilincselte rabokért és a hatalomtalan földönfutókért, akikről pillanatnyilag nem lehetett várni és kapni semmit.

Az én generációm első eszmélkedése arra az időpontra esik, amikor Európa polgársága az elbukott búr szabadságharcot gyászolta. A század negyedik évtizedének gyermeke és esztétája természetesen nehezen érti meg, miért fáj a dijoni péknek, a brünni posztósnak, a bergeni orvosnak, a komáromi ügyvédnek, hogy a kezdetleges pionírfokon megrekedt transvaali telepésekre az angolok rákényszerítették magasrendű európai civilizációjukat. Nos, azért fáj, mert a búrok kevesen és gyengék voltak és az angolok sokan és minden elképzelhető erőforrásban gazdagok. S mert a búrok szabad nép voltak s az angolok győzelme után gyarmatosaivá váltak egy idegen népnek. Nem számít, hogy a szolgaság, amelybe a vaskezü Kitchener döntötte a búrokat, ma a szabadság elérhetetlen teljessége lenne egész sor európai népnek — a század eleje nem ismert enyhítő körülményeket, ha a többség brutális volt a kisebbséggel. Az orosz-japán háborúban Európa minden rokonszenve azért volt Japáné, mert a polgár tájékozatlan fantáziájában látta az óriási bozontos orosz medvét, amint szét akarja tépni a kar-

mai közé került törpét. A földgömb másik oldalán levő japánokról majdnem mesebeli fogalmai voltak az átlag európainak: Togót sárga manónak képzeltek el a pesti körúti kávéházakban, a francia bisztrókban és az olasz kovácsműhelyekben, aki legfeljebb övig ért az óriás Kuropatkinak. Amikor az orosz flotta Csuzimánál megsemmisült, a pesti ügynököknek jobban ízlett a vacsora.

Bizonyos, hogy Dávid a század elején sem győzött minden nap Góliát felett, de mégsem volt törvényszerű, hogy sohasem győzhet. A Dreyfuss Dávidot az Ördögsgiget reménytelenségéből juttatták igazsága győzelméhez nem is annyira a népek, mint legelőkelőbb írástudóik és a közvéleményük. Emlékszem a szívből bugyogó, boldogítóan kárörvendő gúnykacajra, amellyel az agyondiszciplinált és évtizedeken át minden kritikát elfojtott milliók fejezték ki elégtelenségüket, amikor Voigt suszter, a köpenicki kapitány a nevetességességnek egykor a karddal és puskával egyenrangú fegyverével legyőzte a lélektelen és fegyelemben túlságos tökélyre fejlesztett bürokratizmus és militarizmus tekintélyrendszerét. Keresztényi idők voltak ezek, amelyekben valósággal egyéni tisztesség és jólneveltség kérdése volt a bajban levők, a rossz papírformájúak, az igazukért megpróbáltatásokat szenvedők mellé állni a brutalitással szemben és az erőszakot akkor vetni meg leginkább, ha győz.

Mindez természetesen érthetetlen a XX. század negyedik évtizedében élő embernek, aki milliószor gyengébb, törpebb és bukottabb, mint a századelő embere volt s mégsem vet még semmit jobban, mint a fizikai hatalomtalanságot és a bukást. Mi az oka, hogy ma Dávid nemcsak olyankor hódol be Góliátnak, ha a bibliai tényekkel ellentétben Gó-

liát az erősebb, de önként dobja el a parittyáit és hárfáján zsoltárok helyett pártindulókat penget, vagy gúnydalokat sajátmaga ellen? Tragikus kor, amelyben a nagyság attól hat óriásnak, hogy az átlagos növésűek nemcsak kényszerből, hanem beteges élvezetből is a földön csúsznak s amelyben az erő attól ellenállhatatlan, hogy azok is lemondanak az ellenállásról, akiknek lenne hozzá parittyájuk.

Mindezt azért mondom el, mert nemcsak a sajtószabadság hiánya s nemcsak a sajtótőke sokszor leleplezett cenzurája, hanem ennek a tragikus kornak közvéleménye sem alkalmas arra, hogy az Ossietzky-típust az ujságírásban sok példányban kitenyéssze. Több mint másfél évtizedes ujságírói pályám alatt egyetlen napig sem nyílt alkalmam arra, hogy tapasztalatból megtudjam, mit jelent korlátok nélkül ujságot írni, az ujságíró írói és erkölcsi képességeinek szabadon kibontakozni s ezért — talán sohasem fogom megtudni, hogy milyen ujságíró vagyok. De ismerjük be, hogy az ujságírót nemcsak a szabadság hiánya rontotta meg és rontotta el, hanem az olvasó is. Az átlagolvasó ma már valójában csak kis szolgálatokat vár az ujságtól: tolakodásnak tartja, ha teljes mellel kiállanak érte, napi szükségletre szánt információt, afféle könnyed Baedekert a világban s legfeljebb olyan napi sérelmekért való protestálást, amelyeknek reparálása nem jár a nagy kérdések, a döntő szociális és világnézeti ellentétek megbolygatásával. Hányszor megesett velünk, akik néha fegyelmezetlenségből mégis elrikkantottuk magunkat s nyíltan, vagy szembeszökő allegóriákkal megpróbáltuk mégis kimondani, amit veszélyes kimondani, hogy az olvasó feddő levelet írt címünkre s figyelmeztetett bennünket, hogy maradjunk békén, ne pro-

vokáljunk, ne veszélyeztessük a nyugalmat, férjünk a bőrünkbe, ahogy ő belefér. A mai átlagolvasó valójában szeretné minden ügyét csöndben, négy szemközt, kulisszák mögött, politikai, gazdasági és erkölcsi kényszeregyességgel elintézni s úgy érzi, hogy az ujságíró a maga éles és egyértelmű állásfoglalásával megnehezíti hátmögötti kis kompromisszumait. Az ujságíró sokszor kénytelen tudomásul venni, hogy amikor szenvedélyesen védi a megbántottakat vagy a gyengéket, inkább árt nekik, mint használ, mert megakadályozza, hogy a gyengék gyalázatos, de irha- és vagyonmentő békét köthessenek az erősekkel. A sajtószabadság hiányán és a sajtóüzleten kívül egyik legfőbb gátlás, sőt talán mindegyiknél nagyobb, amely ellankasztja az ujságírókat, hogy saját közönsége, az osztály vagy a réteg, amelynek ír, leszakad mögüle s úgy csinál, mintha nem róla lenne szó, mint a nünüke, mikor lépteket hall, halottnak tetteti magát, sőt passzív hűtlenségével erkölcsileg hátbatámadja. Az átlagolvasó e hajlandóságát kiismerte a kommerciálisan jól megfontolt ujságüzlet s ehhez szabja üzemét és erkölcsét. Így keletkeznek ujságok, amelyek azzal büszkélkednek, hogy nincs álláspontjuk, világnézetük, véleményük, amelyek az elvtelenség erkölcsi és szellemi gyávaságának a tárgyilagosság nemes álnevét adják, amelyek hasábjaikon összegyűjtik a legellentétesebb politikai és szellemi irányzatok pillanatnyilag érdekes vagy befolyásos képviselőit s mindegyikkel csak annyit mondatnak el a véleményéből, hogy kielégítse az átlagolvasó igényét, aki nem akar hallani semmi rumli-ról, akit megnyugtat ez a mesterségesen kitenyészített és megfizetett fegyverszünet. Az antiszemita vezér a zsidó lapban arról nevezetes, hogy csak ott és csak akkor nem anti-

szemita. A feudális reakciós az urbánus lapban alkalmi bókákat mond a kereskedelemnek s másnap és máshol a szövetségi eszme vezéréként mondja az ellenkezőjét, mindenki éppen csak arról nem beszél, ami áthidalhatatlanul elválasztja a másiktól s amiért a másikat adandó alkalommal megsemmisítené. Mint a rossz házi gazdától összevágogatott társaságban, ahol mindenki kínosan udvarias, mert mindenki feszült viszonyban van a másikkal.

E perverz eklekticizmus sugallja azt a laptípust, amely délben a bulvár kávéházi liberálisát akarja kielégíteni, délután azt a keresztény úriembert, aki fogcsikorgatva kénytelen zsidók között élni, de néha azért elszólja magát, reggel pedig a világnézetek és ízlések közül valamennyit, amelyek mögött pillanatnyi tekintély, publicity, divatosság és poszszibilitás áll. Így alakult ki az a laptípus, amely mindenkit ki akar elégíteni, mindenkit ki akar békíteni, mindenkit különbékre izgat mindenkivel. Ez az a laptípus, amely ugyanakkor harcol a jobb- és baloldali mesterséges megkülönböztése ellen, amikor már nemcsak a társadalmat, de a világ nemzeteit is kétrészre szakítja ez a szerinte mesterséges, szerintünk elkerülhetetlen és természetes ellentét. Ez a laptípus azért nem szereti a jobb és bal merev kategóriáit, mert magának tartja fenn a jogot, hogy hétfőn jobboldali s szerdán baloldali legyen, aszerint, ahogy érdekei megkívánják. Holott az újságra, amelyet mi reklamálunk, az illik, amit Ady írt önmagáról: Szaladj tőlem, átkozz, gyűlölj, avagy légy rám újjongva büszke. Az igazi újság érdeképviselet, mely valakié és senki másé. Az igazi újság kardja és pajzsa, torka és ökle valakinek és nem csízióskönyv, melyben mindenki megtalálja álmai kedve szerint való megfejté-

sét. Az igazi ujság nem olyan, mint a rádió, amelyben, ha egyet csavarok, Hitler mond igazat s ha még egyet csavarok Blum s ha még egy harmadikat csavarok, Sztalin. Az igazi ujság lehet nobilis ellenfele az ellenkező véleménynek, de nem fokozhatja üzleti kelendőségét a divatba jött, vagy a hatalomnak rokonszenves ellenkező vélemény leszelidített, saját akusztikájához csöndesített adaptálásával. Vannak ujságok, amelyek a belpolitikában alkotmányt, liberalizmust és demokráciát követelnek, de nincs olyan ész, lett vagy hondurasi diktatúra, amelynek győzelme pillanatában ne lennének rajongó párthívei! Itthon meghajszolják a derék ügybuzgó Marton Bélán keresztül a totalitás elvét, de ugyanazon a lapoldalon hősükké avatják Francót, akihez viszonyítva Marton Béla olyan szelíd totalista, mint amilyen ártatlan folyadék a kéksavhoz viszonyítva a tej. De az átlagolvasó ezt is elviseli, mert valljuk be egymás között: mit bánja az átlagolvasó, hogy mi történik néhány ezer, vagy néhány száz kilométerre a lakásától, ha a lakása előtt nem történik semmi baj — s ha a Francóért való rajongás árán a hatalom elnézi, hogy itthon követeljék és kiverelkedjék, teszem a magánkereskedelemnek a németországi zsírszállításban való részvételt, vagy más effélét. *Extra Hungariam non est vita et non est liberalismus.*

Erről van szó: ha az ujságíró osztálya érdekeiért harcol, nemcsak a többi osztályokkal és a hatalommal, hanem saját opportunizmusával is szemben találja magát. S beismerem, ezért harcol egyre lagymatagabban s ha újra és újra megpróbálja is, százszor igaza van, amikor nem hajlandó percekint megölelni a forró kályhát ott, ahol a tisztességes harcban kapott sebeknek nincs kultuszuk, ahol az eszme

bukott bajnoka éppolyan szánandó figura, mint a bukott színigazgató, aki nem tudta mi kell a közönségnek. Az ujságíró látta az ellenforradalom romantikus korszakában megnyírva és megsárgulva előkullogni a Markóból és a gyűjtőfogházból ama társait, akik még nem tudták, hogy ma nincs politikai értelme és didaktikai haszna a kockázatnak és a szenvedés vállalásának. Látta őket, amint visszatértek a redakciójukba, ahol íróasztaluk mellett már egy másik úr ült, akiben a laptőke felismerte a kevésbé veszélyes, kevésbé izgága elemet.

Csak azért sem mennydörgök a dömpingsajtó ellen. A dömpingsajtó olyan, mint a fürdőprospektus, amelynek kötelessége, hogy retusált fotográfiáival elhitesse, hogy a mozsarak helyén tündérkertek és a szemétdombok helyén kies lankák vannak. A dömpingsajtó pénzt kap azért, hogy a fülemüle énekénél is szebbnek tartsa a héjja vijjogását és a galambra ráfogja, hogy tulajdonképpen keselyű. Ennél a sajtonál sokkal veszedelmesebb szerintem a másik, a leibzsnál, amely lekötelezetten hirdeti a függetlenséget s ebben az álruhában lopakodik be mindennapi asztalainkra. A dömpingsajtó rendeltetése és szándéka túlságosan kirívó ahhoz, semhogy hosszú ideig és mélyen hathasson. De a leibzsnál olyan, mint a nedves lakás, amelynek nyirka becsorog a csontokig, megpuhítja a hátgerincek csigolyáit, s egész nemzedékeket dönt a szellemi és erkölcsi angolkór betegségébe.

Mindennek tudatában és saját nemzedékem e tapasztalatain és csalódásain okulva elhatároztam, hogy az utánunk következő ujságírógeneráció helyzetét megkönnyítem azal, hogy ellátom egy praktikábilis kézikönyvvel, az egyre

kanyargósabb pálya zezzugaiban való közlekedést megkönnyítő Baedekerrel. Amint említettem, több mint másfél évtizede vagyok ujságíró s úgy jártam, mint aki ártatlanul került a börtönbe s ott akarva-akaratlanul eltanulta a fegyencek jelbeszédét, a titkos és raffinált módszereket, kopogtatások Morse-rendszerét. Ezt a jelbeszédet foglaltam össze a fentemlített könyvben, amely olyan vaskos, hogy napokba telne, ha szóról-szóra felolvasnám, így inkább ezt az összefoglalást adom elő, amelyet körlevél formájában kollégáimnak szétküldöttem.

Kedves barátaim! — így kezdődik a körlevél, — elérkezettnek látom az időpontot, hogy a nyilvánosság elé lépjek évek óta készülő tudományos munkámmal, amely az időszerű ujságírás stilisztikai, bölcselmi, taktikai és önvédelmi szabályait foglalja rendszerbe s remélhetőleg olyan nélkülözhetetlen kézikönyve lesz a magyar zszurnalisztikának, mint a budapesti cím- és lakjegyzék, vagy az idegen szavak szótára. Csak kivonatosan ismertetem művem főbb vonásait, mert nem kívánhatjátok tőlem, hogy a bankok és vállalatok, amelyek ügynökeimnek már megígérték, hogy a könyvből minden osztályuk, fiókjuk és affiliációjuk öt-öt példányra előfizet, azon az alapon bújjanak ki kötelezettségük alól, hogy az olcsó pénzért előzően már mások hozzájutottak. Annyit mégis elárulhatok, hogy művem szellemének és szerkezetének mintájául Aretino „Hogyan oktatja Pippa prostituált Mona lányát a szerelem művészetére?” című dialógussorozatát választottam. Az öreg prostituált szerepét magamra osztottam, a tájékozatlan kis Pippa az a fiatalember, aki négy szemeszter Sorbonne-al, filozófiai abszolutóriummal, egy kötet verssel és hetven legépelt közgazdasági

és szociológiai tanulmánnyal az előéletében ujságíró akar lenni. Művem első fejezetének főcíme: „*A vén bértollnok elmagyarázza, hogyan kell írni olyankor, amikor nem szabad és nem lehet írni.*“ Mindenekelőtt azokat a filológiai szabályokat ismertetem, amelyeket az utolsó tizenhat év nyelvhasználatra újonnan szentesített. Ezek közül a legfontosabbak:

a) Ne írj le egyszerű tőmondatot, mert az egyszerű tőmondat természeténél fogva egyértelmű, jelzőtlen alanyával és jelentő módon használt állítmányával. Ha azt írod: A kutya ugat, később hiába kísérletezel állításod átértelmezésével, az állításban foglalt tény nüanszizálásával, konfundálásával, vagy visszavonásával. Semmi sem véd meg az általánosítás vádjá ellen s tudnod kell, hogy az általánosításnak vannak a legsúlyosabb közigazgatási és büntetőjogi konzekvenciái. Ha azt írod: „A fehér kutya ugat“, vagy ami még ajánlatosabb: „Némely fehér kutya ugat“, az általánosítás veszélyét lényegesen lecsökkentetted. Még ennél is bátorosabb a mondatot a határozószavak biztosítószerepeivel ellátni. Majdnem kockázatmentes mondat: „Némely fehér kutya néha ugat“. Még jobb: „Vannak országok Európában, amelyekben némely fehér kutya néha ugat“. Ha semmiképpen sem tudod megállni, hogy bizonyos allegorikus tendenciát vigyél bele állításodba, használd a következő bonyolultabb formulát: „Sajnos, nálunk is előfordul szórványosan, hogy némely fehér kutya néha ugat, de mi bízunk a világhírű magyar kutya józanságában, amely az utolsó pillanatban mégis érvényesülni fog.“

b) Lehetőleg ne használj egyszerű bővített mondatot sem. Az összetett mondat arra való, hogy a főmondatban elhang-

zott kockázatos állítást vagy véleményt a lehetőség szerint közömbösítse. A mellékmondat a főmondat bandázsa. Ha azt írod: „Mi Leon Blum kísérletét rokonszenvesnek tartjuk“, akkor ehhez a főmondathoz csatold a következő biztonsági mellékmondatokat: „bár nem vagyunk szocialisták, sőt elvi ellenfelei vagyunk a marxizmusnak és csak addig vagyunk hajlandók a francia kormánynak a jóhiszeműséget előlegezni, amíg tiszteletben tartja a magántulajdon elvét és le nem tér az európai kultúra útjáról.“

Ha azt írod: „A hűtlenül kezelt közpénzért kétségkívül a tanácsnok úr is felelős,“ akkor lehetőleg folytatd így: „bár mi sem áll távolabb tőlünk, mint az, hogy a tanácsnok úr egyéni tisztességében és tisztakezűségében kételkedjünk. De akadhatnak rosszindulatúak, akik a nem egészen felderített ügyet kevésbé jóhiszeműen ítélik meg s ezért van szükség arra, hogy az affér, személyekre való tekintet nélkül, a legkönyörtelenebbül tisztázódjék.“

A második fejezet alcíme: *„A vén bértollnok elmondja, hogyan kell veszélytelenül bírálni és dicsérni.“*

Ha az az ujság, amelynél dolgozol, nem az elégedett, napos oldalon élő közönségnek íródik, a vállalat üzleti érdeke, hogy kielégítsd közönséged gravaminális igényeit. Ebben az esetben elkerülhetetlen, hogy meg kell bírálnod olyasvalakit is, akitől félni kell, s akivel az opportunitás azt parancsolja, hogy jó viszonyban kell lenni. Ilyenkor a legbiztosabb módszer:

a) Abból kiindulni, hogy a miniszterelnök, aki az ország új honalapításával van elfoglalva, bizonyára nem is tud arról, ami történik s ha tudna róla, semmiesetre sem azonosítaná magát vele.

b) Célravezető, ha magát a szakminisztert, a magasrangú főtitkárviselőt, vagy fontos politikai tényezőt is elkülönítéd az üggyől s a sérelmes rendelet, vagy intézkedés kibocsátásáért felelőssé teszed a lélektelen bürokráciát, amely elvesztette minden kapcsolatát az élettél.

c) Még veszélytelenebb módszer magát a bürokráciát is elkülönítetni, s leszögezni, hogy a sérelmes rendelet vagy intézkedés a párt bizonyos nyugtalan és felelőtlen elemeiben fogamzott meg, viszont te bízol benne, hogy a miniszter, aki az élet embere s a miniszteriális urak, akik szakemberek, rövidesen amúgy is be fogják látni, hogy a gyakorlatban az effajta abszurdumok keresztülvihetetlenek.

d) A legveszélytelenebb formula, legalábbis még egyelőre, a láthatatlan demagógia és a külföldről beszivárgott agitáció mérgének tulajdonítani bizonyos kormányzati, közgazdasági és közigazgatási tüneteket, hozzátéve, hogy ezek a tünetek csak elvéttve fordulnak elő, átmenetiek és sohasem válhatnak igazán veszélyesekké, mert az ezeréves alkotmány a magyar társadalmat immunissá teszi minden szellemétől idegen külföldi infekcióval szemben.

e) Kényelmes és hatásos verzió bizonyos erőszakos jelenségekkel szemben az idegenforgalomra hivatkozni, amely harmadik exportiparágunkká lépett elő s amelyen végzetes sebet ejthet, ha éretlen suhancok Hitlert éljenzik a Mussolini-téren.

f) Velünk barátságban élő nagy nemzetek bírálásának legbeváltabb formulája: „Elismerjük Mussolini történelmi érdemeit, amelyekkel formálisan ujjíateremtette Olaszországot, de a Duce szavait idézzük, amikor azt mondjuk, hogy „az olasz narancsfát nem lehet idegen talajba átültetni.”

Ugyanaz német vonatkozásban: „A legelfogultabb ellenfél sem tagadhatja, hogy Németország Hitler uralomrajutása óta visszanyerte vezető szerepét és tekintélyét a kontinensen, mindamellet meg kell állapítanunk, hogy egyes jelenségek, mint például az árjatorvény is, annyira a német hagyományokban és a német természetben gyökereznek, hogy hozzánk átplántálva ellentétbe kerülnének az ezeréves magyar hagyományokkal és jogfejlődéssel.“

g) Gyakran megtörténik, hogy az újságírónak váratlanul dicséernie kell azokat, akiket eddig a fenti módszerrel támadott, egyszer a lap speciális gazdasági érdekei, máskor az úgynevezett hazafias érdek parancsára. Az újságírónak úgy kell megoldania feladatát, hogy az olvasó ne hökkenjen meg, mert máról holnapra kedvező színben tünteti fel azokat, akiket eddig kártékony ellenfelekké deklarált. Erre az esetre ajánlom a következő szöveget: „Lapunk rendeltetéséhez mértén minden időben szigorú kritikával ellenőrizte a kormány ténykedéseit, bár sohasem volt kenyerünk a minden áron való ellenzékieskedés és mindig szenvedélymentes tárgyilagosságra törekedtünk. Sohasem csináltunk titkot abból, hogy Z. miniszter személyi kiválóságait és tehetségét nagyrabecsüljük, ha mindjárt sokszor nem is értettünk vele mindenben egyet. Ez azonban nem jelenti, hogy amikor valóban a nemzet egyetemének használó közérdekű munkát végez, ellenzéki álláspontunk fenntartásával ne álljunk be a helyeslők sorába. Ez a legújabb intézkedése is meggyőzött bennünket arról, hogy ha a miniszter valóban csak saját intenciói szerint cselekedhetnék, ha nem kellene állandóan tekintettel lennie a politikai okvetetlenkedőkre, — szóval, ha hagynák szabadon dolgozni, akkor

megvalósítaná azt a ragyogó programot, amelyet hivatalbalépésekor megcsillogtatott az ország előtt.

Ha úgynevezett hazafias érdek követeli a dicséretet, — például államférfiak külpolitikai utazásai esetén: „Tegyük most félre a belpolitikai ellentéteket, amelyek hétköznapon a részletkérdésekben elválasztanak bennünket egymástól. Ilyenkor nincs különbség magyar és magyar között, mert ha itthon más és más módon akarjuk is ugyanazt: a jobb magyar jövőt, a határokon túl megszűnik minden osztály- és felekezeti különbség. A miniszterelnök ma teljes joggal képviseli Rómában (Berlinben) az egységes magyar társadalmat.“

Nagyon bevált módja még a lojális hazafiasság indirekt bizonyításának a *magyar* melléknév minél gyakoribb használata minél több főnév mellett. Magyar búza, magyar bor, magyar asszony, magyar ló, magyar juhászkutya, magyar ég, magyar józanság, magyar tisztesség, magyar végzet, magyar testvér stb.

b) Pótlólag, mint nem elsősorban lényeges, inkább az üzleti és uccai kelendőség szempontját szolgáló tanács: lehetőleg illessz bele minden világeseménybe, amely a közönség érdeklődését leköti, valamilyen magyar motívumot. Jó ötlet német Nobel-díjasokról, amerikai olimpiai világbajnokokról, királyi metresszekekről kimutatni, hogy magyar származásúak. Kitűnő első oldalra való koradélutáni cím: „*Budapesti viceházmester volt 1921-ig a bosznabródi hét-szeres kéjgyilkos.*“

Harmadik fejezetem címe: „*A vén bértollnok elmagyarázza, hogyan kell a tényeket értékelni vagy diszkreditálni, az igazságot és a hazugságot adagolni.*“

a) Ha a Balkánon, Délamerikában, vagy Kisázsiaiban akár választáson győz a jobboldal, akár puccsal vagy ellenforradalommal a fasizmus, ezt a tényt úgy kell értelmezned, hogy a nemzeti eszme nemcsak nálunk, hanem mindenütt a világon előretör s a nemzeti eszme előretörése automatikusan siettetni a magyarrevindikációk megvalósulását is. Ha például Chilében elkergetik Don Perez baloldali demokrata elnök rezsimjét, a Hargita valamivel közelebb kerül Magyarországhoz.

b) Ha a választáson győz a baloldal, rá kell mutatnod azokra az érdemekre, amelyeket mi, ellentétben a nyugati államokkal, a polgári kapitalista rend védelmében szereztünk, hasonlóan, mint valamikor, százötven éven keresztül a török ellen.

c) Ha egy külföldi országban a kartellek elhatalmasodnak, vagy a bankok megtartják a betevők millióit, rá kell mutatnod arra, hogy a mi antikapitalista kormányunk annyit tett eddig a nagytőke és a kartel szarvainak letörésére a kisemberek érdekében.

c) Ha a fasiszta Olaszország legyőzi Abessziniát, ahol az abesszinek évezredek óta történelmi jogon saját kultúrájuk, vallásuk, szokásaik szerint élnek, ünnepelned kell a civilizáció előretörését a sötét Afrikában s ha a spanyol nemzeti kormány fekete és barna mórokkal és szaracénokkal legyőzi a demokratikus és szocialista Spanyolországot, akkor ünnepelned kell a civilizáció előretörését a sötét Európában.

Viszont ha a baloldal győz külföldi választáson, értsd meg, hogy a választás tulajdonképeni organizátora valójában Kun Béla volt. Ha a polgárok, intellektuális mozgalm

mat kezdenek a diktatúra ellen, tudd meg, hogy a szervezkedést moszkvai pénz táplálja s maga Kun Béla személyesen hozta a pénzt Kopenhágán keresztül nagy vörös zsákokban. Ha egyes külföldi országokban a munkások béremelésért sztrájkolnak, írd meg, hogy az ország a kommunizmus küszöbén áll, Kun Béla már meg is érkezett, a főváros legelőkelőbb hoteljéből irányítja a sztrájkot, esténként frakkot ölt, pezsgőt iszik és kaviárt eszik. Ha egyes baloldali országok határain elfognak egy síbert, aki valutát vagy aranyat akar kicsempészni az országból, akkor írd meg, hogy abból az országból menekül a tőke, mert bizalmatlan azzal a kormányzattal szemben, amelynek valójában Kun Béla áll a háta mögött.

Sokat tanulhattok, barátaim, a most folyó spanyol polgárháborúból, amelynél didaktikai célokra alkalmasabbat öreg mesteretek nem talál a sajtó egész történetében.

Mindenekelőtt: a) Azt a tényt, hogy az első spanyol kormány, ahogy ezt az összes budapesti napilapok február 19-iki számában olvashattátok, általános titkos választójoggal összeült parlament többségéből alakult, el kell hanyagolnotok.

b) El kell hanyagolnotok azt a tényt is, hogy a választást, amelyből ez a kormány kikerült, még csak nem is a baloldal irányította, hanem a mai ellenforradalom szellemi inspirátorának, Gil Roblesnek kormánya. El kell felejtened és el kell felejtetned olvasóiddal azt a tényt, hogy az a spanyol kormány, amelyet Francóék a mórokkal és az idegenlegionistákkal megtámadtak s amelyet a liberális lapoktól a hitlerista félhivatalosig általában vörös kormánynak neveztek, eredetileg hét polgári miniszterből és két tábornokból állt.

d) Nem szabad tudomásul vened azt a tényt, hogy a szabadon választott spanyol cortes négyszáz tagja közül mindössze tizenhat volt kommunista.

e) Figyelmen kívül kell hagynod azt a tényt, hogy a demokratikusan megválasztott alkotmányos és polgári spanyol kormánynak esze ágában sem volt fegyveresen felkelni azok ellen a tisztek ellen, akik letették a kezébe a köztársasági esküt.

f) Azt a tényt, hogy a totalista ellenforradalom a március óta céltudatosan készülődő professzionista katonaság fegyvereivel máról holnapra rátámadt a földeken, a gyárakban, a boltokban és az irodákban gyanutlanul dolgozó civilekre, úgy kell beállítanod, mint a szorongatott nemzeti gondolat védekezését a baloldali terror ellen.

g) A demokrácia önvédelmi harcát bolsevista harcként kell feltüntetned. A fajtiszta spanyolokból álló polgári és munkástömeget nemzetközi hordákként. Ezzel szemben a szaracénokból és az idegenlégió fegyenceiből kikerült fasiszta csapatokat a nemzeti eszme nemzetközi hőseiként. A vörös kegyetlenséget természetesen szerinted is Kun Béla démoni erejének kell sugalmaznia, ezzel szemben azonban mégsem tanácsolom, hogy túlságosan ünnepeld az idegenlégióban valószínűleg vitézül harcoló Kiss Bélát, a cinkotai hétszeres nőgyilkost. Mégis talán akadnak egyesek, akiknek az lenne a véleményük, hogy Kiss Béla a baloldal ellen folytatott hősi harcaival sem tudja levezekelni régi bűneit.

Kedves barátaim, egyelőre csak ennyit árulok el készülő művemből. Azt hiszem, okosan tettem, hogy az ismertetésben elsősorban példákkal operáltam, mert minden elméletnél többet árulnak el abból, amit könyvemmel el akarok

érni. Remélem, hogy hézagpótló lesz s alkalmas arra, hogy megszüntesse az újságíró és a hatalom között szórványosan még ma is előforduló surlódásokat. Nem tagadom, hogy művemmel üzleti céljaim is vannak s a levelem elején említett előfizetéseken kívül a könyv borítékoldalainak hirdetési jövedelmétől is sokat remélek.

Íme, így is lehet. Ez az újságírás, amely nem termel Karl von Ossietzky szerű hősöket, de ez is újságírás, mert rongyból és csontból készült papírra nyomják. S ez az az újságírás, amely nyugodt öregséget biztosít olyankor is, amikor a világ négy sarka ég, s még a nyugalmat, kompromisszumot s a harcnál és az igazság keresésénél a gyalázatos megadás szégyenbélyegét is többre becsülő olvasónak sem lehet ellene kifogása. Ha mégis akadna egy valaki, aki nek mindez nem tetszik, annak parafrazirozom Shawnak egy kormányváltás alkalmával mondott és a gyakori idézésétől talán banálissá vált bon mot-ját: Angliának olyan kormánya van, amelyet megérdemel ez rendkívül aggasztó. Minden országnak olyan sajtója van, amelyet megérdemel, és ez az aforizma a szóbanforgó vonatkozásban már nem is aggasztó, hanem egyenesen félelmetes: olyan katasztrofális, hogy attól félek, a társadalom politikailag, értelmileg és erkölcsileg generációkon keresztül nem fogja kiheverni.

A szerzőnek
a Magyar Cobden Szövetség szemináriumában
1936 november 27-én tartott előadása.
Nyomtatta Kner Izidor könyvnyomdája
Gyomán, az 1937. esztendő január havában
100 példányban.
Felelős kiadó: Zsolt Béla.

OSZK